

КАЧАНОВСЬКА Т. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АД'ЕКТИВНІ ТА ВЕРБАЛЬНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ У ФРАНЦУЗЬКИХ СОНЕТАХ І ЇХНІХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті аналізується морфологічний склад однорідних рядів (тобто синтаксичних конструкцій, компонентами яких є однорідні члени речення) у французьких сонетах та їхніх українських перекладах, а також вивчаються тенденції, що спостерігаються при відтворенні субдомінантних груп цих конструкцій.

Ключові слова: поетичний переклад, сонет, паралелізм, однорідний ряд.

В статье анализируется морфологический состав однородных рядов (то есть синтаксических конструкций, компонентами которых являются однородные члены предложения) во французских сонетах и их украинских переводах, а также изучаются тенденции, наблюдаемые при воссоздании субдоминантных групп этих конструкций.

Ключевые слова: поэтический перевод, сонет, параллелизм, однородный ряд.

We analyse the morphological characteristics of homogeneous series (i.e., of syntactic constructions consisting of homogeneous members in a sentence) used by French sonneteers and their Ukrainian translators and study the tendencies observed on the rendering into Ukrainian of the subdominant groups of these constructions.

Keywords: poetic translation, sonnet, parallelism, homogeneous series.

Відтворення багатокомпонентних образів може являти неабиякі труднощі для перекладача, адже вони зустрічають більший, ніж однокомпонентні образи, спротив поетичної форми, що обумовлює їхні кількісні і якісні трансформації у перекладі [1:21]. Одним з різновидів багатокомпонентних образів є однорідні ряди, що є широкоживаними у французьких сонетах, які взагалі багаті на різного роду паралелізми [2:115]. Інтерес сонетярів до таких конструкцій зумовлюється їхньою здатністю виконувати найрізноманітніші стилістичні функції. Ці ряди здатні виконувати різноманітні стилістичні функції. Так, шляхом добору лексико-семантичного наповнення та варіювання структури однорідних рядів можна гальмувати чи прискорювати розвиток сюжетної дії [3:68, 3:164], емоційно виділяти певні компоненти повідомлення [4:194], створювати стилістичні фігури (ампліфікацію, градацію тощо) [4:197]. До того ж, однорідні ряди здатні виконувати й ритмотвірну функцію [5:25]. З іншого боку, завдяки широким стилістичним можливостям однорідних рядів вони нерідко виступають у якості формально дивергентних відповідників різних елементів і конструкцій оригіналу у перекладі. У перекладознавчому аспекті явище однорідності досліджувалось, зокрема, Л. Зіневич, В. Савчин, А. Мешонніком, а також у роботах автора. Встановлено, що корифеї

української перекладацької школи М. Зеров [6:7], [8-11] і М. Лукаш [12:369-371] часто й вельми успішно вживають у своїх перекладах однорідні ряди, зокрема, ті, що складаються з загальнономовних чи контекстуальних синонімів. Доведено, що довільне введення однорідних рядів у переклад може призводити до затемнення чи збіднення авторської думки [13:367-368], а також до небажаного уповільнення розповіді [14:38]. У циклі робіт автора (див. [8-11] і [15]) досліджено найбільш типові перекладацькі відповідники однорідних рядів, позиційні зміни при відтворенні однорідних рядів, специфіку вживання у перекладі однорідних рядів, що не мають формально конвергентних відповідників в оригіналі, вплив комунікативних інтенцій та ідіолекту автора та його перекладача на особливості відтворення інформації, переданої в оригіналі за допомогою однорідного ряду, морфологічний склад однорідних рядів в оригіналах і перекладах, а також специфіку відтворення домінантних (а саме субстантивних однорідних рядів), однак, субдомінантні групи однорідних рядів в оригіналах і перекладах вивчено ще недостатньо. Предметом нашого розгляду є однорідні ряди у сонетах Ж. де Нерваля [16], Ш. Бодлера [17], С. Малларме [18] та Ж.-М. де Ередіа [19] (всього 210 сонетів) і їхніх українських перекладах [18; 20-24]. Метою розвідки є аналіз функціонального навантаження і специфіки відтворення субдомінантних однорідних рядів в оригіналах і перекладах залежно від їхнього морфологічного складу. У роботі використано суцільну нумерацію прикладів; штрих (') після номера прикладу позначає запропонований іншим перекладачем варіант перекладу вже цитованого під цим номером уривка.

У першотворах містяться понад 730 однорідних рядів. З огляду на морфологічне вираження однорідних членів речення можна виділити декілька основних груп цих конструкцій [15:23]. Першою (і найчисленнішою) групою є **СУБСТАНТИВНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ**, напр.: {1} *Les bœufs et le bouvier désertent les étables* [19:51] → *На наушу скот спіишуть, покинувши обори* [24:106] (у Д. Паламарчука). В середньому вони складають близько 50% від загальної кількості однорідних рядів, вжитих у першотворах. Детальніше особливості їхнього відтворення розглянуті у [15].

Друге місце за показником частотності в оригіналах посідають **АД'ЄКТИВНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ** (їхня середня питома вага складає близько 28%), напр.: {2} *Le cauchemar, d'un poing despotique et mutin, // T'a-t-il noyée au fond d'un fabuleux Minturnes?* [17, с. 14] → *Чи кулаком важким, немов*

скали відрога, // Кошмар топив тебе в Мінтурнських болотах? [22, с. 23] (у Д. Павличка);

третє – ВЕРБАЛЬНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ (їхня середня питома вага складає близько 20%), напр.: {3} *Mais la tristesse en moi monte comme la mer, // Et laisse, en refluant, sur ma lèvre morose // Le souvenir cuisant de son limon amer* [17:56] → Мене ж поглинула печалі темна хлань, // Що, відступаючи, лишає, наче море, // На вибляклих устах болото спогадань [22:79] (у Д. Павличка);

а четверте – АДВЕРБІАЛЬНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ (їхня середня питома вага не перевищує 2%), напр.: {4} *Tout à coup et comme par jeu // Mademoiselle qui voulûtes // Ouïr se révéler un peu // Le bois de mes diverses flûtes* [18:94] → **Зненацька і немов грайливо** // Схотіли панно ви почуть // Як тонко й лагідно-томливо // Мої дві флейти спів ведуть [18:95] (у М. Москаленка).

У перекладах також домінують СУБСТАНТИВНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ (їхня середня питома вага складає близько 56%). На відміну від оригіналів, друге місце за показником частотності у перекладах займають ВЕРБАЛЬНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ (їхня середня питома вага складає близько 26%), а АД'ЕКТИВНІ ОДНОРІДНІ РЯДИ у перекладах відсуваються на третє місце (їхня питома вага в середньому складає близько 16%). Питома вага АДВЕРБІАЛЬНИХ ОДНОРІДНИХ РЯДІВ у перекладах практично не змінюється і складає близько 2%, як і в оригіналах [15:23].

Таким чином, субдомінантними групами однорідних рядів у є ад'єктивні та вербальні однорідні ряди. Ад'єктивні однорідні ряди у першотворах використовуються для повнішого чи контрастнішого характеризування персонажів чи об'єктів (пор. прикл. {5}-{7}, {12}), для надання описам більшої живописності (пор. прикл. {5}, {10}), для підкреслення функціональної значущості певних персонажів, об'єктів, явищ чи подій у розвитку сюжету (пор. прикл. {5}-{7}, {9}), для створення певної атмосфери (пор. прикл. {8}, {12}), у рамках прийому одивнення (пор. прикл. {7}, {9}) тощо: {5} *Et sous mes pieds, la mer, jusqu'au couchant pourpré, // Céruléenne ou rose ou violette ou perse // Ou blanche de moutons que le reflux disperse, // Verdoie à l'infini comme un immense pré* (3-ій рядок) [19: 109] → А біля ніг морська прослалась глибина, // У ній, із заходу, шарлат на небосхилі, // Там — **індіго й оранж, і піни бризки білі**, // А там, мов безмір лук, вся з зелені вона (3-ій рядок) [24: 249] (у І. Качуровського); {6} *Des hommes dont le corps est mince et vigoureux* [17: 25] → Мужі там **смагломілі та міцні** [21: 97] (у І. Петровція), {7} *Quand il atteint sa totale grandeur, // Je reconnais ma*

belle visiteuse : // *C'est Elle! **noire** et pourtant **lumineuse*** [17: 38] → Свою відвідувачку впізнаю: // Так, це вона! Хоч ніби **чорна** з'ява, // Та **мерехтка, світлиста й величава** [22: 55] (у Д. Павличка); {8} *Si par une nuit **lourde et sombre*** // *Un bon chrétien, par charité, // Derrière quelque vieux décombre // Enterre votre corps vanté* [17: 69] → Хмурної ночі, серед хвищів, // Із милості християнин // Ваш труп заріє на смітниці, // За хламу купую, під тин [22: 95] (у Д. Павличка); {9} *et quand elle a montré cette relique // A ce père essayant un sourire ennemi, // La solitude **bleue et stérile** a frémi* [18: 50] → І тільки-но реліквія остання // Змінила батькові злим усміхом уста, // Здрігнулась голуба й безплідна самота [18:51] (у М. Москаленка). Особливості використання ад'єктивних рядів великою мірою залежать від творчих настанов та стилю автора та його перекладача.

Ад'єктивні ряди рідше, аніж інші розряди однорідних рядів, мають у досліджуваних перекладах часткові відповідники у формі однорідного ряду (в середньому такі часткові відповідники мають лише 35% ад'єктивних однорідних рядів з досліджуваних першотворів). Незважаючи на наявні дописки у формі ад'єктивних однорідних рядів (пор. прикл. {10}), в цілому питома вага цих рядів у досліджуваних перекладах зменшується у порівнянні з оригіналами (в середньому на 12%): {10} *La Nature est un temple où de vivants piliers // Laissent parfois sortir de confuses paroles* [17: 11] → Природа — **голосна і осяйна** храмина. // З її стовпів живих ростуть слова смутні [21:84] (у І. Петровція). Зокрема, це відбувається унаслідок опущень (як у прикл. {9'}) та заміни ад'єктивних однорідних рядів формально дивергентними відповідниками (як у прикл. {11} і {12}): {9'} *et quand elle a montré cette relique // A ce père essayant un sourire ennemi, // La solitude **bleue et stérile** a frémi* [18: 50] → Коли він осяяв батьків зір, // Той з посміхом гірким зустрів свій сувенір [23:51] (у О. Зуєвського); {11} *Les femmes de Byblos, en lugubres accents, // Mènent la funéraire et lente théorie* [19: 35] → Жіноцтво Біблоса з розпукою щемкою // Вершуть урочий хід повільних похорон [24:240] (у М. Москаленка); {12} *Car il a vu la lune **éblouissante et pleine*** // *Allonger derrière eux, suprême épouvantail, // La gigantesque horreur de l'ombre Herculéenne* [19:27] → Під повним місяцем сліпучим бачив він, // Як тінь Гераклова лягає ближче й ближче – // Страхіттям навислим – за ними навздогін [24:234] (у М. Москаленка).

Питома вага ад'єктивних однорідних рядів зазнає найменших змін у перекладах сонетів Нервалля, здійснених Є. Кононенко (де вона всього на 4% менша, ніж в оригіналах), а найбільших – у перекладах М. Москаленка (де

вона в середньому на 16% менша, ніж в оригіналах).

Вербальні однорідні ряди у першотворах використовуються для стислого і водночас виразного зображення реальних чи уявних процесів, станів і ситуацій у їхньому розвитку чи окремих їх аспектів (пор. прикл. {13}, {14}), для створення враження стрімкого розвитку подій (пор. прикл. {15}), для виділення окремих сюжетних епізодів (пор. прикл. {16}), як засіб увиразнення персоніфікації [25:345] (пор. прикл. {17}, {18}) тощо: {13} *Pendant que le parfum des verts tamariniers, // Qui circule dans l'air et m'enfle la narine, // Se mêle dans mon âme au chant des marinières* [17: 25] → Незнаний аромат **пливе** в душі моїй, // До співу моряків **домішується** в ній, // Де тамариндових дерев бувають крила [22: 38] (у Д. Павличка); {14} *Et l'obscur Ennemi qui nous ronge le cœur // Du sang que nous perdons croît et se fortifie!* [17: 16] → На крові тій, що ми втрачаємо, **росте** // **І набирає** сил наш віковичний ворог [22: 26] (у Д. Павличка); {15} *Mais, d'un seul bond, le Dieu du noir taillis s'élançe, // La saisit, frappe l'air de son rire moqueur, // Disparaît... Et les bois retombent au silence* [19: 32] → Зненацька Пан. Стрибок — і заметались тіні. // **Схопив. Зареготав...** І стихло все за мить. // І хащі знов стоять дрімотні й безгомінні. [24: 70] (у Д. Паламарчука); {16} *LA GÉANTE // J'eusse aimé voir son corps fleurir avec son âme//Et grandir librement dans ses terribles jeux;//Deviner si son cœur couve une sombre flamme//Aux humides brouillards qui nagent dans ses yeux;///Parcourir à loisir ses magnifiques formes;//Rampier sur le versant de ses genoux énormes,//Et parfois en été, quand les soleils malsains,///Lasse, la font s'étendre à travers la campagne,//Dormir nonchalamment à l'ombre de ses seins,//Comme un hameau paisible au pied d'une montagne* [17: 22] → ВЕЛЕТКА //Я бачив би: цвітуть душа і юне тіло, //І за туманами вологими в очах //Вгадав би — проросло і в серці вже дозріло //Похмурі потум'я, кохання шал і страх. // Я **дерся** б радісно, **спинався** б скільки сили //На пагорби колін, на стегон крутосхили, //Або, коли вона приляже на руді //Пшеничні падоли, сповита сонця грою, //Я спав би в затінку високої груді, //Як мирне селище під круглою горою [22: 35] (у Д. Павличка); {17} *Quel sépulcral naufrage (tu // Le sais, écoute, mais y baves)* [18: 132] → Який розбито пакетбот // Ти знаєш це верховна піно [18: 133] (у М. Москаленка); {18} *Sous une lumière blafarde // Court, danse et se tord sans raison La Vie, // impudente et criarde* [17: 128] → У світлі тьмяному жагуче // **Вирус** й **корчиться** щосил // Життя безстидне й кругойдуче [22:174] (у М. Москаленка).

Зауважимо, що найбільшу питому вагу вербальні однорідні ряди мають у сонетах Бодлера, а найменшу – у сонетах Ередіа. Це значною

мірою пояснюється загальними творчими настановами обох авторів. Так, Ередія орієнтується на дескриптивну поезію і приділяє велику увагу живописно-пластичним композиціям, у яких дії відсуваються на другий план, тоді як поезія Бодлера позначена “високою драматичною напругою думки і почуття” [22:250-251], що, зокрема, проявляється у більшій, ніж у Ередія, пристрасності у зображенні предметів та явищ і водночас у акцентуванні подієвості, динамічного аспекту мовлення. Оскільки вербальні ряди особливо придатні для досягнення подібних цілей, це й спричиняє до того, що Бодлер зупиняє на них свій вибір частіше за Ередія.

В середньому часткові відповідники у формі однорідного ряду мають близько 47% вербальних рядів з досліджуваних першотворів. Питома вага вербальних однорідних рядів у досліджуваних перекладах дещо збільшується у порівнянні з оригіналами (в середньому на 6%). Це відбувається через перекладацькі дописки у формі вербальних однорідних рядів, напр.: {55} *L'univers étourdi penchait sur ses essieux, // Et l'Olympe un instant chancela vers l'abîme* [16: 648] → **Здригнувся** цілий світ і **обертот** **пішов**, // *I сам Олімп на мить хитнувся вниз безсило* [20:108] (у Є. Кононенко), а також через опущення однорідних рядів інших розрядів чи їх заміну формально дивергентними відповідниками. Найбільше зростання питомої ваги вербальних однорідних рядів у порівнянні з оригіналами зафіксоване у перекладах О. Зуєвського (на 13%), а найменше – у перекладах Д. Паламарчука (де питома вага вербальних однорідних рядів зростає всього на 1% у порівнянні з оригіналами).

Отже, як свідчать результати нашого аналізу, у досліджуваних перекладах ад’єктивні однорідні ряди рідше за інші групи однорідних рядів мають відповідники у формі однорідного ряду, а їхня питома вага зменшується. Це відбувається насамперед через відсутність серйозних обмежень для застосування щодо них прийому лексичної транспозиції через порівняно менші втрати при їхній заміні іншими формально дивергентними частковими відповідниками, а також через частотність в оригіналах ад’єктивних однорідних рядів, що подають перелік другорядних подробиць чи характеристик зображуваного (на відміну від вжитих у першотворах вербальних однорідних рядів). При цьому питома вага вербальних однорідних рядів у досліджуваних перекладах незначно збільшується у порівнянні з оригіналами за рахунок високого рівня їхньої відтворюваності і наявності відносно великої кількості перекладацьких дописок у формі вербальних однорідних рядів. Порівняно великий відсоток формально конвергентних відповідників вербальних однорідних рядів (тобто таких, що

також мають форму вербального однорідного ряду) зумовлюється апріорно більшими комбінаторними можливостями для розташування в тексті сонета однорідних присудків. Це відбувається, зокрема, завдяки тому, що українська мова має значно вільніший порядок слів, аніж французька. Цікавим напрямком подальших розвідок є вивчення специфіки підходу українських перекладачів до відтворення різних типів однорідних рядів у поетичних творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Чередниченко А. И., Бех П. А.* Лингвистические проблемы воссоздания образа в поэтическом переводе: Тексты лекций / А. И. Чередниченко, П. А. Бех. – К.: КГУ. – 125 с.
2. *Gendre, A.* Évolution du sonnet français : Coll. Perspectives littéraires / A. Gendre. – P.: PUF, 1996. – 264 p.
3. *Molinié, G.* Éléments de stylistique française: Coll. Linguistique nouvelle / G. Molinié. – P.: PUF, 1997. – 213 p.
4. *Пономарів О. Д.* Стилістика сучасної української мови: Підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.;
5. *Каспаров М. Л.* Избранные труды, том II. О стихах / М. Л. Гаспаров. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 504 с.
6. *Зіневич Л. В.* Мовна майстерність Миколи Зерова: Автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01 / Л. В. Зіневич. – К.: Ін-т української мови, 2002. – 16 с.
7. *Качановська Т. О.* Однорідні ряди в оригіналах сонетів Ередія і їхніх українських перекладах // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Т. О. Качановська. – К.: Логос. – Вип. 15. – С.121-126.
8. *Качановська Т. О.* Особливості відтворення однорідних рядів в українських перекладах сонетів Ередія // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Т. О. Качановська. – К.: ВПЦ «Київський Університет». – Вип. 23 – Ч. 1 – С.286-293.
9. *Качановська Т. О.* Поетика оніма у французьких сонетах ХІХ ст. як перекладознавча проблема (на матеріалі сонетів Ж. де Нерваля, Ш. Бодлера, С. Малларме та Ж.-М. де Ередія) / Т. О. Качановська. – Дис. ... к. філол. н.: 10.02.16. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. – 230 с.
10. *Качановська Т. О.* Індивідуально-авторські стратегії формування багатокомпонентних образів як проблема поетичного перекладу // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Т. О. Качановська. – К.: Видавничий дім Д. Бураго. – Вип. 26. – Ч. 2 – С.34-43.
11. *Качановська Т. О.* Перетворення структури образу в поетичному перекладі (на матеріалі сонета Ж.-М. де Ередія “Aux Montagnes divines” і його українських інтерпретацій) / Т. О. Качановська // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка: Серія «Іноземна філологія». – К.: ВПЦ «Київський Університет». – Вип. 42. – С.22-27.
12. *Савчин В.* Синонімія у перекладах Миколи Лукаша / В. Савчин // Записки НТШ. – Львів. – Т. 239 – С. 367-372.
13. *Meschonnic, H.* Poétique du traduire / H. Meschonnic. – P.: Verdier, 1999. – 468 p.
14. *Коптілов В. В.* Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
15. *Качановська Т. О.* Морфологічні характеристики багатокомпонентних образів як проблема поетичного перекладу / Т. О. Качановська // Вісник Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – К.: ВПЦ “Київський ун-т”, 2010 р. – №43. – С. 22-27.
16. *Nerval, Gérard de.* Les Chimères. // Œuvres complètes / Bibl. de la Pléiade / Gérard de Nerval. – P.: Gallimard, 1993. – Т.3. – P. 645-651.
17. *Baudelaire, Ch.* Les Fleurs du Mal et autres poésies / Ch. Baudelaire // Œuvres complètes. / Bibl. de La Pléiade. – P.: Gallimard. – Т.І. – 1605 p.
18. *Малларме С.* Вірші та проза / Уп. та пер. з фр. М.Москаленка / С. Малларме. – К.: Юніверс, 2001. – 240 с.
19. *Heredia, J.-M. de.* Les Trophées / Coll. Orphée / J.-M. de Heredia. – P.: La Différence, 1990. – 117 p.
20. *Нерваль, Ж. де.* З циклу “Химери” / Ж. де Нерваль // Поезії / Пер. з фр. Є.Кононенко. – К.: Всесвіт. – №9-10. – С. 107-110.
21. *Бодлер Ш.* Літанії Сатани / Ш. Бодлер / Пер. з фр. І. Петровція. – Ужгород: Госпрозрахунк. ред.-видав. відділ Закарпатського обл. упр. по пресі, 1994. – 148 с.
22. *Бодлер Ш.* Поезії / Ш. Бодлер / Пер. з фр. Д. Павличка і М. Москаленка. – К.: Дніпро, 1999. – 271 с.
23. *Малларме С.* Поезії / С. Малларме ; пер. з фр. О. Зуєвського. – Едмонтон: Вид-во Канадського ун-ту українських студій, 1990. – 190 с.
24. *Ередія, Ж.-М. де.* Трофеї / Ж.-М. де Ередія / Пер. з фр. Д. Паламарчука. – К.: Юніверс, 2001. – 280 с.
25. *Dupriez, B.* Gradus: Les procédés littéraires (Dictionnaire) / B. Dupriez. – P.: U.G.E., 1980. – 541 p.